

КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ АСПЕКТІСІНДЕГІ БАСШЫЛЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ

Біріккен Ұлттар Ұйымының «қорғау,
сақтау және құқықтық қорғау құралдары» бойынша
шеңберін жүзеге асыру

ОБЪЕДИНЕННЫЕ НАЦИИ
ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
УПРАВЛЕНИЕ ВЕРХОВНОГО КОМИССАРА

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ АСПЕКТИСІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ БАСШЫЛЫҚ ҚАФИДАТТАРЫ

Біріккен Ұлттар Ұйымының
«қорғау, сақтау және құқықтық қорғау
құралдары» бойынша шеңберін жүзеге асыру

ОРГАНИЗАЦИЯ
ОБЪЕДИНЕННЫХ
НАЦИЙ

ОБЪЕДИНЕННЫЕ НАЦИИ
ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
УПРАВЛЕНИЕ ВЕРХОВНОГО КОМИССАРА

Нью-Йорк және Женева, 2011 жыл

Ескертпе

Осы басылымда қолданылатын белгілер мен материалды баяндалуы Біріккен Ұлттар Ұйымының Хатшылығы тарапынан қандай да бір елдің, аумақтың, қаланың, ауданның немесе олардың билігінің құқықтық мәртебесіне қатысты немесе олардың шекараларын делимитациялауға қатысты қандай да бір пікірді білдірмейді.

Біріккен Ұлттар Ұйымы құжаттарының шартты белгілері бас әріптерден және цифрлардан тұрады. Мұндай белгі мәтінде кездескен кезде ол Біріккен Ұлттар Ұйымының тиісті құжатын көрсету болып табылады.

HR/PUB/11/04

© 2011 Біріккен Ұлттар Ұйымы

Барлық құқықтар жаһандық деңгейде қорғалған

МАЗМҰНЫ

I. МЕМЛЕКЕТТІҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МІНДЕТІ	4
A. НЕГІЗГІ ҚАФИДАТТАР	4
B. ҚЫЗМЕТ ҚАФИДАТТАРЫ	6
II. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫНА КОРПОРАТИВТІК ЖАУАПКЕРШІЛІК	14
A. НЕГІЗГІ ҚАФИДАТТАР	14
B. ҚЫЗМЕТ ҚАФИДАТТАРЫ	18
III. ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ	28
A. НЕГІЗГІ ҚАФИДАТТАР	28
B. ҚЫЗМЕТ ҚАФИДАТТАРЫ	30

Осы жарияланымда Бас хатшының адам құқықтары және трансұлттық корпорациялар және басқа да кәсіпорындар мәселесі жөніндегі арнайы өкілі әзірлеген «адам құқықтары аспектісіндегі кәсіпкерлік қызметтің басшылық қағидаттары: Біріккен Ұлттар Ұйымының «қорғау, сақтау және құқық қорғау құралдарына» қатысты шеңберлерін жүзеге асыру қамтылған. Арнайы баяндамашы Басшылық қағидаттарды өзінің қорытынды баяндамасына қосымша ретінде Адам құқықтары жөніндегі кеңеске (A/HRC/17/31) енгізді, ол да Басшылық қағидаттарға кіріспені және оларды әзірлеу алдындағы процеске шолуды қамтиды. Адам құқықтары жөніндегі кеңес өзінің 2011 жылғы 16 маусымдағы 17/4 қарарында басшылыққа алынатын қағидаттарды мақұлдады.

ЖАЛПЫ ҚАҒИДАТТАР

Осы Басшылық қағидаттары мыналарға негізделеді:

- a) адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын сақтау, қорғау және жүзеге асыру жөнінде мемлекеттер қабылдаған міндеттемелерге;
- b) барлық қолданыстағы заңдарды сақтау және адам құқықтарын құрметтеу талабы қойылатын қоғамның мамандандырылған органдары ретінде мамандандырылған функцияларды орындайтын кәсіпорындардың рөліне;
- c) құқықтар мен міндеттерді сақтауды қамтамасыз ету қажеттілігі - олар бұзылған жағдайда - тиісті тиімді құқықтық қорғау құралдарының көмегіне.

Басшылық қағидаттар барлық мемлекеттерге және барлық трансұлттық және өзге де кәсіпорындарға олардың мөлшеріне, қызмет саласына, орналасқан жеріне, меншік нысандары мен құрылымына қарамастан қолданылады.

Басшылыққа алынатын қағидаттарды біртұтас ретінде қарастырып, жеке және ұжымдық тәртіпте түсіндіру керек олардың нормалар мен практиканың рөлін арттыруды білдіретін мақсатына сүйене отырып, қозғалып отырған жекелеген адамдар мен қауымдар сезінетін нәтижелерге қол жеткізе алу үшін кәсіпкерлік қызметке адам құқықтары тұрғысынан қатысты және осыған байланысты оларды әлеуметтік тұрақты жаһандануды қамтамасыз етуге үлес ретінде түсіндірілуі қажет.

Басшылық қағидалардың ешбір элементі жаңа халықаралық құқықтық міндеттемелерді немесе шектеулерді жасайды деп түсінілмеуі тиіс, сондай-ақ мемлекеттердің халықаралық құқыққа сәйкес бұрын қабылдаған немесе қабылдауы мүмкін адам құқықтары саласындағы кез келген құқықтық міндеттемелерін әлсіретеді деп есептелмеуі қажет.

Басшылық қағидаттар осал немесе маргиналданған болу қаупі жоғары болуы мүмкін топтарға немесе қауымдастықтарға жататын жекелеген адамдардың құқықтары мен қажеттіліктеріне, проблемаларына ерекше назар аудару, сондай-ақ әйелдер мен ер адамдар ұшырауы мүмкін өртүрлі тәуекелдерге тиісті назар аудару арқылы қандай да бір кемсітушіліксіз жүзеге асырылуға тиіс.

I. МЕМЛЕКЕТТІҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МІНДЕТІ

A. НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАР

1. Мемлекеттер өз аумағы және/немесе юрисдикциясы шегінде кәсіпорындарды қоса алғанда, үшінші тараптардың адам құқықтарын бұзуынан қорғауды қамтамасыз етуге тиіс. Бұл мұндай бұзушылықтардың алдын алуға және тергеуге, олар үшін жазалауға және тиімді саясат, заңнама, нормативтік реттеу және сот ісін жүргізу арқылы залалды өтеуге бағытталған қажетті шараларды қабылдауды талап етеді.

Пікір/Аңғартпа

Халықаралық адам құқығы шеңберіндегі мемлекеттердің міндеттемелері олардың өз аумағы және/немесе юрисдикциясы шегінде жекелеген адамдардың адам құқықтарын құрметтеуді, қорғауды және жүзеге асыруды талап етеді. Бұған кәсіпорынды қоса алғанда, үшінші тараптардың адам құқықтарын бұзудан қорғауын қамтамасыз ету міндеті кіреді.

Мемлекеттің қорғауды қамтамасыз ету міндеті олардың мінез-құлқының нормасы болып табылады. Сондықтан мемлекеттер жеке субъектілердің адам құқықтарын бұзғаны үшін жауап бермейді. Сонымен бірге, мемлекеттер бұзушылық өздерінің есебіне жатқызылуы мүмкін болған немесе жеке субъектілер жасайтын бұзушылықтардың алдын алу және тергеу, олар үшін жазалау және зиянды өтеу үшін тиісті шаралар қабылдамаған жағдайда, адам құқықтарының халықаралық құқығы бойынша өз міндеттемелерін бұзуы мүмкін. Әдетте, мемлекеттер осы шараларға қатысты шешім қабылдауға қатысты дискрециялық өкілеттіктерге ие болса да, олар жол берілетін алдын алу шараларының және жағдайды түзету жөніндегі шаралардың, оның ішінде саяси, заңнамалық, нормативтік және сот сипатындағы шаралардың барлық ауқымын ескеруге міндетті. Сондай-ақ мемлекеттерге құқық үстемдігі қағидатын, оның ішінде заң алдындағы теңдікті, оны қолданудағы әділдікті қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдау жолымен, сондай-ақ тиісті есептілік, заңдық айқындылық және іс жүргізу және құқықтық транспаренттілік жолымен қорғау және көтермелеу міндеті жүктеледі.

Осы тарауда негізгі назар алдын алу шараларына аударылады, ал III тарауда құқықтық қорғау шаралары баяндалған.

2. Мемлекеттерге өз аумағында домициляцияланған және/немесе олардың юрисдикциясындағы барлық кәсіпорындардан өз қызметі шеңберінде адам құқықтарының сақталуын күтетінін нақты мәлімдегені жөн.

Пікір/Аңғартпа

Қазіргі уақытта, адам құқықтарының халықаралық құқығына сәйкес, мемлекеттерден,

әдетте, олардың аумағында домициляцияланған және/немесе олардың юрисдикциясындағы кәсіпорындардың аумақтан тыс қызметін реттеу талап етілмейді. Сонымен бірге, мұндай реттеуге, әдетте, танылған юрисдикциялық негіз болған жағдайда тыйым салынбайды. Мұндай жағдайларда адам құқықтары жөніндегі кейбір шарттық органдар шығу тегі мемлекеттерге өздерінің юрисдикциясындағы кәсіпорындар тарапынан шетелде бұзушылықтардың алдын алу жөнінде шаралар қолдануды ұсынады.

Шығу тегі мемлекеттерінің, әсіресе, егер мемлекеттің өзі осы кәсіпорындарға қатысса немесе оларға қолдау көрсетсе, шетелдегі кәсіпорындардан адам құқықтарын сақтауды күтетіндігі туралы нақты саяси себептері бар. Мұндай себептерге олардың назарына өзінің қисынды негізделген және өзгермейтін ұстанымын жеткізу, сондай-ақ мемлекеттің өз беделін сақтау арқылы кәсіпорындар үшін болжамды орта құру қажеттігі жатады.

Осыған байланысты мемлекеттердің ұстанымдары әртүрлі тәсілдермен сипатталады. Олардың кейбіреулері аумақтан тыс салдары бар ұлттық шараларды қабылдаудан тұрады. «Негізгі» компанияларға қойылатын талаптар бүкіл компанияның жаһандық өндірістік қызметі туралы есеп беруге мысал бола алады; ұсынымдық сипаттағы көпжақты құжаттар, атап айтқанда Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы қабылдаған көпұлтты кәсіпорындар үшін басшылыққа алынатын қағидаттар; және шетелдік инвестицияларды қолдайтын мекемелер талап ететін өндірістік тиімділік нормалары. Басқа тәсілдер тікелей аумақтан тыс қолданылатын және қолданылатын заңдарды қабылдаудан тұрады. Бұған құқық бұзушылық жасалған жерге қарамастан, азаматтық белгісі бойынша қылмыстық жауапкершілікке тартуға мүмкіндік беретін қылмыстық режимдер жатады. Мемлекеттер іс-қимылының болжамды және нақты ақталуы әртүрлі факторларға, мысалы, олардың көпжақты келісімде көзделгеніне байланысты болуы мүмкін.

V. ҚЫЗМЕТ ҚАҒИДАТТАРЫ

МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ НОРМАТИВТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ САЯСАТ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАЛПЫ ФУНКЦИЯЛАРЫ

3. Қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі өз міндеттерін орындау кезінде мемлекеттер:

- a) мақсаты немесе салдары кәсіпкерлерден адам құқықтарын сақтауды талап ететін және осындай заңдардың сәйкестігін мезгіл-мезгіл бағалайтын және кез-келген олқылықтарды жоятын заңдардың орындалуын қамтамасыз етуге;
- b) корпоративтік құқық нормалары сияқты кәсіпорындардың құрылуы мен ағымдағы қызметін реттейтін басқа заңдар мен саясаттардың тежемеуін, керісінше, кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауына ықпал етуін қамтамасыз етуге;
- c) кәсіпорындарға олардың қызметі шеңберінде адам құқықтарын сақтау әдістеріне қатысты тиімді басшылық нұсқаулар беруге;
- d) қажет болған жағдайда кәсіпорындардан олардың адам құқықтарына әсерін қалай жоятыны туралы ақпаратты ұсынуды ынталандыру және талап етуге.

Пікір/Аңғартпа

Мемлекеттерге кәсіпорындар барлық жағдайларда мемлекет тарапынан әрекетсіздікті артық көреді немесе оны пайдаланады деп есептеуге болмайды; олар кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауына ықпал ететін ұлттық және халықаралық, міндетті және ерікті шаралардың қандай да бір ұтымды кешенін қабылдау мүмкіндігін қарастырған жөн.

Кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтау мәселелерін тікелей немесе жанама реттейтін қолданылып жүрген заңдардың орындалуын қамтамасыз етуге қабілетсіздік көбінесе мемлекет тәжірибесіндегі елеулі құқықтық олқылыққа байланысты. Тиісті заңдар кемсітушілікке және еңбек заңдарына жол бермеу туралы заңдардан бастап экологиялық және мүлтік заңдарға, жеке өмірге қол сұғылмаушылық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы заңдарға дейін түрленуі мүмкін. Сондықтан мемлекеттер қазіргі уақытта мұндай заңдардың орындалуы қаншалықты тиімді қамтамасыз етіліп отырғаны туралы мәселені назардан тыс қалдырмауы, ал егер ол солай болмаса, ол неге болып жатқанын және қандай шаралар жағдайды нақты түзетуі мүмкін екенін анықтауы маңызды.

Мемлекеттер бұл заңдар өзгермелі жағдайлар тұрғысынан қажетті қамтуды қамтамасыз ете ме және олар тиісті саясатпен қатар кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауына ықпал ететін орта құрама, сол сияқты талдау жасауы да маңызды. Мысалы, құқық иеленушілер мен кәсіпорындарды қорғау үшін көбінесе құқық пен саясаттың кейбір салаларына, атап айтқанда,

жер иелену немесе жер пайдалану құқығын беруді қоса алғанда, жерге қол жеткізуді реттеуге қатысты үлкен айқындылық енгізу қажет.

Кәсіпорындарды құруды, олардың ағымдағы қызметін реттейтін заңдар мен саясат, мысалы, корпоративтік құқық пен бағалы қағаздар айналысын реттейтін заңдар кәсіпорындардың мінез-құлқын тікелей айқындайды. Сонымен бірге олардың адам құқықтары үшін салдары әлі күнге дейін өте әлсіз. Мысалы, корпоративтік құқық нормалары мен бағалы қағаздар айналысын реттейтін заңдардан адам құқықтарын сақтау саласында компаниялар мен олардың қызметшілеріне нені жасауға рұқсат етілетіні анық емес, олардан осы салада не талап етілетінін айтпағанда. Бұл саладағы заңдар мен саясат корпорациялардың директорлар кеңестері сияқты жұмыс істеп тұрған басшы құрылымдардың рөлін тиісінше ескере отырып, кәсіпорындарға адам құқықтарын сақтауға мүмкіндік беретін жеткілікті басшылық нұсқауларды көздеуі тиіс.

Адам құқықтарын сақтауға қатысты кәсіпорындардың басшылық нұсқауларында күтілетін нәтижелер көрсетілуі тиіс және олар ең үздік тәжірибе туралы ақпарат алмасуды көтермелеуге тиіс. Олар адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық қағидатын қоса алғанда, тиісті әдістерге қатысты, сондай-ақ гендерлік проблематикаға, тұрғылықты халықтар, әйелдер, ұлттық немесе этникалық азшылық, діни және тілдік азшылық, балалар, мүгедектер, сондай-ақ еңбекші-мигранттар мен олардың отбасылары ұшырасуы мүмкін нақты проблемаларды ескере отырып, осалдыққа және/немесе маргиналдануға тиімді көзқарас тәсілдеріне қатысты ұсынымдарды қамтуға тиіс.

Париж қағидаттарына сәйкес келетін ұлттық құқық қорғау мекемелері мемлекеттерге тиісті заңдардың олардың құқық қорғау міндеттемелерімен үйлесетіндігін және олардың тиімді орындалатындығын анықтауда, сондай-ақ кәсіпорындар мен басқа да мемлекеттік емес субъектілерге адам құқықтары саласындағы басшылық нұсқауларды беруде көмек көрсетуде маңызды рөл атқаруға тиіс.

Кәсіпорындардың өздерінің адам құқықтарына тигізген әсерін қалай жоятыны туралы ақпарат беруі қозғалатын мүдделі тараптармен бейресми кездесулер шеңберінде де, ресми жария есептер нысанында да жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауына жәрдемдесу үшін мемлекеттің осындай ақпаратты беруді көтермелеуінің, ал қажет болған жағдайда талап етуінің де маңызы зор. Тиісті ақпарат беруге итермелейтін ынталандырулар сот немесе әкімшілік талқылаулар жағдайында осындай есептілікке мән беретін ережелерді қамтуы мүмкін. Ақпарат беруге қатысты талап кәсіпорын қызметінің сипаты немесе осындай қызметтің шарттары адам құқықтары үшін елеулі қатер туғызатын жағдайларда ерекше өзекті болуы мүмкін. Бұл саладағы саясат пен заңдар хабарламалардың қолжетімділігін де, дәлдігін де қамтамасыз етуге көмектесе отырып, кәсіпорындарға не және қалай хабарлау керектігі туралы мәселеге қажетті нақтылық енгізуі мүмкін.

Тиісті ақпараттың нақты не екенін анықтайтын кез-келген ереже мұндай ақпарат жеке адамдар мен объектілердің қауіпсіздігі мен қауіпсіздігі үшін туындауы мүмкін тәуекелдерді ескеруі керек; коммерциялық құпияны сақтауға қойылатын заңды талаптар; және компаниялардың мөлшері мен құрылымындағы айырмашылықтар.

Қаржылық есептілікке қойылатын талаптар кейбір жағдайларда адам құқықтарына

кәсіпорынның экономикалық қызметінің нәтижелілігіне «материалдық» немесе «елеулі» әсер етуі мүмкін екенін нақты көрсетуі тиіс.

Тиісті ақпараттың нақты не екенін анықтайтын кез-келген ереже мұндай ақпарат жеке адамдар мен объектілердің қауіпсіздігі мен қауіпсіздігі үшін туындауы мүмкін тәуекелдерді ескеруі керек; коммерциялық құпияны сақтауға қойылатын заңды талаптар; және компаниялардың мөлшері мен құрылымындағы айырмашылықтар.

Қаржылық есептілікке қойылатын талаптар кейбір жағдайларда адам құқықтарына кәсіпорынның экономикалық қызметінің нәтижелілігіне «материалдық» немесе «елеулі» әсер етуі мүмкін екенін нақты көрсетуі тиіс.

МЕМЛЕКЕТ ПЕН КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ БАЙЛАНЫСЫ

- 4. Мемлекеттер мемлекет меншігіндегі немесе ол бақылайтын не мемлекеттік агенттіктердің елеулі қолдауы мен қызметтерін пайдаланатын кәсіпорындар тарапынан адам құқықтарының бұзылуынан қорғау бойынша, мысалы, экспортты кредиттеу және мемлекеттік сақтандыру немесе инвестицияларға кепілдік беру бойынша, оның ішінде қажет болған жағдайда адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық қағидатын сақтау туралы талап қою арқылы қосымша қадамдар жасағаны жөн.**

Пікір/Аңғартпа

Адам құқықтарының халықаралық құқығына сәйкес әрбір мемлекет жеке алғанда міндеттемелердің негізгі тасымалдаушысы болып табылады, ал барлық мемлекеттер жиынтығында адам құқықтарын сақтаудың халықаралық режимінің кепілі болып табылады. Кәсіпорынды мемлекет бақылап отырған жағдайда немесе оның іс-әрекетін өзгеше түрде мемлекетке жатқызуға болғанда, осы кәсіпорынның адам құқықтарын бұзуы мемлекеттің өзінің халықаралық-құқықтық міндеттемелерін бұзуға әкел соғуы мүмкін. Бұдан бөлек, кәсіпорын мемлекетпен неғұрлым тығыз байланыста болса немесе ол заңға сәйкес құрылған органға немесе салық төлеушілердің қолдауына неғұрлым тәуелді болса, мемлекеттің осы кәсіпорынның адам құқықтарын сақтауын қамтамасыз ету жөніндегі саясатты жүргізуі үшін себеп соғұрлым салмақты болады.

Мемлекеттер кәсіпорындарды иеленген немесе оларды бақылаған жағдайларда, олардың адам құқықтарын сақтауға қатысты тиісті саясатты, заңнаманы және заңға тәуелді актілерді жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін неғұрлым кең мүмкіндіктері бар. Әдетте, жоғары буын басшылары мемлекеттік ведомстволардың алдында есеп береді және тиісті мемлекеттік департаменттердің бақылау мен қадағалау жүргізу, оның ішінде адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық принципін тиімді сақтау үшін көбірек өкілеттіктері бар. (Бұл кәсіпорындар II тарауда айтылғандай, адам құқықтарын сақтау үшін де корпоративтік жауапкершілікте болады.)

Кәсіпорындарға қолдау көрсетумен және қызмет көрсетумен мемлекетпен ресми немесе бейресми байланысты мекемелердің кең ауқымы айналыса алады. Олардың қатарына экспортты кредиттеу, мемлекеттік сақтандыру немесе инвестицияларға кепілдік беру жөніндегі агенттіктер, даму мәселелері жөніндегі агенттіктер және дамытуды қаржыландырумен айналысатын мекемелер жатады. Мұндай мекемелер бенефициар кәсіпорындардың адам құқықтарына іс жүзінде немесе ықтимал қолайсыз әсерін тікелей ескермейтін жағдайларда, олар өздерін кез келген осындай залалды бүркемелей отырып, беделдік, қаржылық, саяси және ықтимал заңдық шығындар тұрғысынан тәуекелді жағдайға қояды және сол арқылы мемлекет бетпелетін құқық қорғау проблемаларын шиеленістіре алады.

Осы тәуекелдерді ескере отырып, мемлекеттер мекемелердің өздерінің де, сондай-ақ олардың қолдауын алатын кәсіпорындардың немесе жобалардың да адам құқықтары туралы тиісті қамқорлықты қамтамасыз етуін көтермелеуі, ал қажет болған жағдайда талап етуі тиіс. Адам құқықтары туралы тиісті қамқорлықты қамтамасыз ету талабы кәсіпорын қызметінің сипаты немесе осындай қызметтің шарттары адам құқықтары үшін елеулі тәуекелмен ұштасқан жағдайларда неғұрлым орынды болып табылады.

5. Мемлекеттер адам құқықтарын жүзеге асыруға әсер етуі мүмкін қызметтерді ұсыну үшін кәсіпорындармен келісімшарттар жасасу немесе олардың мүдделері үшін заңнамалық актілер қабылдау кезінде адам құқықтары саласындағы өздерінің халықаралық міндеттемелерін орындау мақсатында тиісті бақылауды жүзеге асыруы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Мемлекеттер адам құқықтарын жүзеге асыруға ықпал етуі мүмкін қызметтер көрсету саласын жекешелендірген жағдайда, адам құқықтарының халықаралық құқығы бойынша өз міндеттемелерінен босатылмайды. Мемлекеттердің осындай қызметтер көрсететін кәсіпорындардың мемлекеттің құқық қорғау міндеттемелеріне сәйкес іс-қимыл жасауын қамтамасыз етуге қабілетсіздігі мемлекеттің өзі үшін беделдік және құқықтық салдарға әкеп соғуы мүмкін. Қызметтер көрсетуге арналған тиісті келісімшарттарда немесе өкілеттік беретін заңнамада қажетті қадам ретінде мемлекет осы кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауын күтетінін нақты көрсету керек. Мемлекеттерге кәсіпорындардың қызметін тиімді бақылау мүмкіндігін, оның ішінде тиісті тәуелсіз мониторинг пен есеп беру тетіктері есебінен қамтамасыз ету керек.

6. Мемлекеттер коммерциялық мәмілелерді жүзеге асыратын кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауын көтермелеуі керек.

Пікір/Аңғартпа

Мемлекеттер мемлекеттік сатып алу шеңберінде кәсіпорындармен коммерциялық мәмілелердің көп санын жүзеге асырады. Бұл мемлекеттерге - жеке және ұжымдық негізде - адам құқықтары туралы хабардарлықты арттыруға және осы

кәсіпорындардың, оның ішінде ұлттық және халықаралық құқық бойынша мемлекеттердің тиісті міндеттемелерін тиісінше ескере отырып, келісім-шарт шарттары арқылы олардың сақталуын көтермелеуге бірегей мүмкіндіктер береді.

ҚАҚТЫҒЫСТАРДАН ЗАРДАП ШЕККЕН АУДАНДАРДАҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН САҚТАУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

7. Қақтығысқа ұшыраған аймақтарда адам құқықтарының ауыр бұзылу қаупі жоғары болғандықтан, мемлекеттер осындай аймақтарда қызмет ететін кәсіпорындардың осындай бұзушылықтарға қатыспауын қамтамасыз етуге ықпал етуі тиіс, әсіресе мына жолдармен:

- a) қызметпен және іскерлік қатынастармен негізделген адам құқықтарымен байланысты тәуекелдерді анықтауға, болдырмауға және жұмсартуға көмектесу үшін кәсіпорындармен байланыстарды мүмкіндігінше ерте кезеңдерде жолға қою;
- b) гендерлік және сексуалдық зорлық-зомбылыққа ерекше назар аудара отырып, құқықтарды бұзудың жоғары тәуекелдерін бағалау және жою үшін кәсіпорындарға тиісті көмек көрсету;
- c) адам құқықтарының өрескел бұзылуына қатысы бар және жағдайды түзету мақсатында ынтымақтасудан бас тартқан кәсіпорындардың мемлекеттік қолдауға және көрсетілетін қызметтерге қол жеткізуінен бас тартуы;
- d) адам құқықтарының өрескел бұзылуын жасауға кәсіпорындардың қатысу қатерін жою ісінде жүргізіліп жатқан саясаттың, заңнаманың, заңға тәуелді актілердің және құқық қолдану шараларының тиімділігін қамтамасыз ету.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындардың қатысуымен адам құқықтарының кейбір өрескел бұзылуы аумақты, ресурстарды немесе үкіметтің өзін бақылау үшін күрес жүргізілетін және адам құқықтары режимінің тиісті дәрежеде жұмыс істеуін күтуге болмайтын қақтығыс кезеңінде жасалады. Жауапты кәсіпорындар осындай күрделі жағдайларда адам құқықтарына нұқсан келтіруден қалай құтылу керектігі туралы ұсынымдар алу үшін мемлекеттерге жиі жүгінеді. Инновациялық және шынайы тәсілдер қажет. Атап айтқанда, қақтығыстар кезеңінде жиі жасалатын сексуалдық және гендерлік зорлық-зомбылық қаупіне назар аудару маңызды.

Барлық мемлекеттер осындай проблемалардың пайда болу мүмкіндігін сол жердегі жағдайдың нашарлауынан әлдеқайда бұрын болжауы маңызды. Жанжал қозғаған аудандарда «қабылдаушы» мемлекет осы аудандарға тиімді бақылаудың жоғалуына байланысты адам құқықтарын тиісінше қорғауды қамтамасыз ету қабілетін жоғалтуы мүмкін. Сондықтан трансұлттық корпорацияларға, олардың мемлекеттеріне келгенде

«шығу тегі» кәсіпорындардың адам құқықтарын бұзуға қатысы болмауын қамтамасыз ете отырып, осы корпорацияларға да, қабылдаушы мемлекеттерге де жәрдем көрсетуде өз рөлін атқаруы тиіс; бұл ретте көршілес мемлекеттер де елеулі қосымша көмек көрсете алады.

Кәсіпорындарға осындай жағдайларда сәйкес көмек көрсету және саясатта үйлесімділікті арттыру мақсатында шығу мемлекеттері өздерінің даму көмегі агенттіктері, сыртқы істер және сауда министрліктері, экспортты қаржыландыру мекемелері арасындағы, сондай-ақ олардың елшіліктеріндегі өкілдіктері арқылы ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етуі тиіс, сондай-ақ осы мекемелер мен қабылдаушы мемлекет органдары арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз етуі қажет; мәселенің туындау қаупі туралы мемлекеттік ұйымдар мен кәсіпорындарды ескерту үшін ерте ескерту көрсеткіштерін әзірлеу; және кәсіпорындардың осындай жағдайда ынтымақтасуға ниетсіздігі үшін тиісті жауапкершілікті қарастыру, оның ішінде мемлекеттік қолдауды немесе қызметтерді тоқтату немесе болашақта осындай қолжетімділікті жабу арқылы жүзеге асыру.

Мемлекеттер кәсіпорындарды қақтығыстан зардап шеккен аудандарда адам құқықтарының өрескел бұзылуына қатысы болу қаупі жоғары екендігі туралы ескертуі тиіс. Олар өздерінің саясаты, заңнамасы, заңға тәуелді актілері және құқық қолдану шаралары осындай жоғары тәуекелді болдырмау қаншалықты тиімді екендігі туралы мәселені, оның ішінде кәсіпорындар тарапынан адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсетуге қатысты ережелерді қабылдау арқылы талдауы тиіс. Олқылықтар анықталған жағдайда мемлекеттер оларды жою жөнінде тиісті шаралар қабылдауы қажет. Бұл адам құқықтарын өрескел бұзушылықтар жасайтын немесе жасауға ықпал ететін олардың аумағында және/немесе олардың юрисдикциясында жұмыс істейтін домициляцияланған кәсіпорындардың немесе кәсіпорындардың азаматтық, әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілік мәселелерін зерделеуді талап етуі мүмкін. Бұдан басқа, мұндай әрекеттерді болдырмау және болдырмау, сондай-ақ тиімді ұжымдық бастамаларға қолдау көрсету үшін мемлекеттер көпжақты тәсілдерді қабылдау мүмкіндігін қарастыруы тиіс.

Осы шаралардың барлығы мемлекеттердің қарулы қақтығыс жағдайларындағы халықаралық гуманитарлық құқық жөніндегі, сондай-ақ халықаралық қылмыстық құқық жөніндегі міндеттемелерін толықтырады.

САЯСАТТЫҢ КЕЛІСІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

8. Мемлекеттер кәсіпкерлік қызмет практикасын айқындайтын мемлекеттік ведомстволардың, агенттіктердің және басқа да мемлекеттік мекемелердің мемлекеттің құқық қорғау міндеттемелері туралы хабардар болуын және өздерінің тиісті мандаттарын орындау кезінде, оның ішінде оларға тиісті ақпарат беру, дайындау және қолдау арқылы оларды сақтауын қамтамасыз етуі тиіс.

Мемлекеттердің құқық қорғау міндеттемелері мен кәсіпкерлік қызмет тәжірибесін анықтайтын заңдар мен саясат арасында қайшылықтар болуы міндетті емес. Сонымен бірге, кейде мемлекеттер қоғамның әртүрлі қажеттіліктерін үйлестіру үшін қиын шешімдер қабылдауға мәжбүр болады. Қажетті тепе-теңдікке қол жеткізу мақсатында мемлекеттер ұлттық саясаттың тік және көлденең келісілуін қамтамасыз етуге бағытталған кәсіпкерлік және адам құқықтары саласындағы күн тәртібін ұштастыру үшін ауқымды тәсіл қабылдауды талап етеді.

Саясаттағы тік үйлесім мемлекеттерге қажетті саясат, заңнама және рәсімдер болған жағдайда халықаралық құқыққа сәйкес өз құқық қорғау міндеттемелерін орындауға мүмкіндік береді. Саясаттағы көлденең үйлесім – бұл кәсіпкерлік қызмет тәжірибесін анықтайтын ұлттық және субұлттық деңгейдегі ведомство мен мекемелерді, соның ішінде корпоративтік құқық және бағалы қағаздар айналымын реттеу, инвестициялар, несие және экспортты сақтандыру, сауда және еңбек қатынастары мәселелерімен айналысатын ведомстволар мен мекемелерді қолдау және қамтамасыз ету, оларды үкіметтің құқық қорғау міндеттемелері туралы хабардар ету және осы міндеттемелерге сәйкес әрекет етуін қамтамасыз ету.

9. Мемлекеттер кәсіпкерлікпен байланысты басқа мемлекеттермен немесе кәсіпорындармен саяси мақсаттарға қол жеткізу процесінде, мысалы, инвестициялық келісімдер немесе келісім-шарттар шеңберінде өздерінің құқық қорғау міндеттемелерін сақтау үшін ішкі саясат саласындағы қажетті маневр еркіндігін сақтаған жөн.

Пікір/Аңғартпа

Мемлекеттер басқа мемлекеттермен немесе кәсіпорындармен жасасатын экономикалық келісімдер, мысалы, екіжақты инвестициялық келісімдер, еркін сауда келісімдері немесе инвестициялық жобаларға қатысты келісімшарттар мемлекеттерге жаңа экономикалық мүмкіндіктер ашады. Бірақ сонымен бірге олар үкіметтердің ішкі саясат саласындағы маневр еркіндігіне әсер етуі мүмкін. Мысалы, халықаралық инвестициялық келісімдердің шарттары мемлекеттің жаңа құқық қорғау заңнамасын толық орындау ісіндегі мүмкіндіктерін шектеуі немесе жүзеге асырылған жағдайда, олар үшін халықаралық төреліктің орындалуы міндетті шешім қабылдау қаупін тудыруы мүмкін. Сондықтан мемлекеттер инвесторларды қажетті қорғауды қамтамасыз ете отырып, осындай келісімдердің талаптарына сәйкес адам құқықтарын қорғау үшін тиісті саясат пен реттеуші мүмкіндіктердің сақталуын қамтамасыз етуі керек.

10. Кәсіпкерлікке байланысты мәселелермен айналысатын көпжақты мекемелердің мүшелері ретінде әрекет ететін мемлекеттерге:

- a) осы мекемелердің қорғау жөніндегі міндеттерін орындау ісінде өз мүше мемлекеттерінің мүмкіндіктерін шектемеуін және кәсіпорындарға адам құқықтарын сақтауға кедергі келтірмеуін қамтамасыз етуге ұмтылу

керек;

- b) бұл мекемелерді өздерінің тиісті мандаттары мен мүмкіндіктері шеңберінде кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтауына жәрдемдесуге және тиісті өтініш бойынша кәсіпорындардың адам құқықтарын бұзуынан қорғау, оның ішінде техникалық көмек, әлеуетті нығайту және хабардар болуды арттыру желісі бойынша өз міндеттерін орындауға мемлекеттерге көмектесуге міндетті;
- c) жалпы түсіністікке жәрдемдесу ісіндегі осы басшылық қағидаттарға сүйену және адам құқықтары аспектісінде кәсіпкерлік қызметке қатысты мәселелерді шешуде халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Пікір/Аңғартпа

Саясатта үлкен келісім халықаралық деңгейде, оның ішінде кәсіпкерлікпен байланысты мәселелермен айналысатын көпжақты мекемелерге, атап айтқанда халықаралық сауда және қаржы мекемелеріне қатысушы жағдайларда да қажет. Мұндай мекемелердің жұмысына қатыса отырып, мемлекет халықаралық құқық бойынша өзінің құқық қорғау міндеттемелерін сақтайды.

Осындай мекемелердің әлеуетін нығайту және олардың желісі бойынша хабардар болуын арттыру барлық мемлекеттердің өз міндеттерін орындауына, оның ішінде проблемалар мен ең үздік тәжірибе туралы ақпарат алмасу үшін жағдай жасау жолымен, осылайша неғұрлым келісілген тәсілдерді қабылдауға ықпал ете отырып, көмек көрсету ісінде маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Халықаралық мекемелер желісі бойынша ұжымдық іс-әрекеттер мемлекеттерге кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтау мәселесінде ойын ережелерін теңестіруге көмектесуі мүмкін, бірақ бұған артта қалғандарды тарту есебінен қол жеткізу керек. Сондай-ақ мемлекеттер, көпжақты мекемелер және басқа да мүдделі тараптар арасындағы ынтымақтастық маңызды рөл атқаруы мүмкін.

Осы басшылық қағидаттар осы саладағы жалпы бағдарларды айқындайды; және барлық тиісті тараптардың белгілі бір рөлдері мен жауапкершілігін ескеретін кумулятивті оң әсер жасау үшін тиімді негіз бола алар еді.

II. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫНА КОРПОРАТИВТІК ЖАУАПКЕРШІЛІК

A. БАЗАЛЫҚ ҚАҒИДАТТАР

11. Кәсіпорындар адам құқықтарын сақтауы тиіс. Бұл оларға басқалардың адам құқықтарын бұзудан аулақ болу және олар көрсеткен ықпалдың адам құқықтары үшін қолайсыз салдарларын жою керек дегенді білдіреді.

Пікір/Аңғартпа

Адам құқықтарының сақталуы үшін жауапкершілік барлық кәсіпорындардың өз қызметін қай жерде жүзеге асырғанына қарамастан, күтілетін мінез-құлқының жалпыға бірдей нормасы болып табылады. Ол мемлекеттердің өзінің құқық қорғау міндеттемелерін орындау мүмкіндіктеріне және/немесе дайындығына байланысты емес және бұл міндеттемелерді кемітпейді. Мұндай жауапкершілік адам құқықтарын қорғайтын ұлттық заңдар мен заңға тәуелді актілерді сақтау міндетінен басқа да бар.

Адам құқықтарына қолайсыз әсерді жою оны болдырмау, жұмсарту және қажет болған жағдайда залалды өтеу үшін тиісті шаралар қабылдаумен ұштасады.

Кәсіпорындар адам құқықтарын қолдау және көтермелеу мақсатында осы құқықтарды жүзеге асыруға ықпал етуі мүмкін басқа да міндеттемелерді өздеріне алуы немесе өзге қызметпен айналысуы мүмкін. Алайда бұл олардың қызметі шеңберінде адам құқықтарын сақтамаудың орнын толтырмайды.

Кәсіпорындар мемлекеттердің өздерінің құқық қорғау міндеттемелерін, оның ішінде сот тетіктерінің беделін әлсірететін шаралар арқылы орындау жөніндегі мүмкіндіктеріне нұқсан келтірмеуі тиіс.

12. Адам құқықтарын сақтау үшін кәсіпорындардың жауапкершілігі халықаралық танылған адам құқықтарына қолданылады, олар ең аз дегенде Халықаралық еңбек ұйымының Еңбек саласындағы негіз қалаушы қағидаттар мен құқықтар туралы декларациясында баяндалған Адам құқықтары және негіз қалаушы құқықтарға қатысты қағидаттар туралы халықаралық билде бекітілген құқықтарды білдіреді.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындар халықаралық мойындалған адам құқықтарының барлық спектріне әсер ете алатындықтан, олардың осы құқықтарды сақтау жауапкершілігі барлық осындай құқықтарға қолданылады. Практикада жекелеген салаларда немесе кейбір жағдайларда адамның кейбір құқықтары басқалармен салыстырғанда үлкен

тәуекелге ұшырауы мүмкін және осы себептен оларға жоғары назар аударылатын болады. Сонымен қатар, жағдайлар өзгеруі мүмкін, сондықтан адамның барлық құқықтары мерзімді түрде қаралуы тиіс.

Негізгі халықаралық танылған адам құқықтарының бөделді тізбесі Адам құқықтары туралы халықаралық билде (Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясынан, сондай-ақ оның шеңберінде кодификацияланған негізгі шарттардан: Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіден және Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіден); оны Еңбек саласындағы негізгі қағидаттар мен құқықтар туралы декларацияда жазылған ХЕҰ-ның сегіз базалық конвенциясында бекітілген негізгі құқықтарға қатысты қағидаттар толықтырады. Өңгіме басқа әлеуметтік субъектілер кәсіпорындар тарапынан адам құқығына әсерін бағалайтын өлшемдер туралы болып отыр. Адам құқықтарын сақтау үшін кәсіпорындардың жауапкершілігі құқықтық жауапкершілік пен құқық қолдану мәселелерінен ерекшеленеді, олар бұрынғысынша тиісті юрисдикцияларда қолданылатын ұлттық заңдардың ережелерімен реттеледі.

Жағдайға байланысты кәсіпорындарға басқа да нормаларды ескеру қажет болуы мүмкін. Мысалы, кәсіпорындар өздерінің адам құқықтарына қолайсыз әсер етуі мүмкін жағдайларда ерекше назар аударуды қажет ететін нақты топтарға немесе қауымдастықтарға жататын адамдардың адам құқықтарын сақтауы тиіс. Осыған байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымы шеңберінде тұрғылықты халықтардың құқықтары туралы қосымша шарттар қабылданды; әйелдер; ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік азшылықтар; балаларға; мүгедектерге; сондай-ақ еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелері. Бұдан басқа, қарулы қақтығыс жағдайларында кәсіпорындар халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын сақтауы тиіс.

13. Адам құқықтарын сақтау міндеті кәсіпорындардан талап етеді:

- a) өз қызметі шеңберінде адам құқықтарына қолайсыз ықпал етуден немесе жәрдемдесуден аулақ болу және мұндай ықпал ету орын алған жағдайда оның салдарын жоюға;**
- b) олардың іскерлік қатынастары салдарынан олардың қызметімен, өнімімен немесе көрсетілетін қызметтерімен тікелей байланысты адам құқықтарына қолайсыз әсерді, тіпті олар осындай ықпал етуге тікелей ықпал етпесе де, болғызбауға немесе жұмсартуға ұмтылуға.**

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындар не өз қызметі шеңберінде, не басқа тараптармен өзінің іскерлік қатынастары салдарынан адам құқықтарына қолайсыз әсер етуге қатысы болуы мүмкін. 19 басшылық қағидатында кәсіпорындардың осындай жағдайларда қалай әрекет етуі керектігі туралы егжей-тегжейлі айтылады. Осы басшылыққа алынатын қағидаттардың мақсаттары үшін кәсіпорынның «қызметі» әрекетті де, әрекетсіздікті де білдіреді; ал оның «іскерлік қатынастары» кәсіпкерлік қызмет жөніндегі әріптестермен, оның құн жасау тізбегіндегі субъектілермен және оның кәсіпкерлік

қызметіне, өнімдеріне немесе көрсетілетін қызметтеріне тікелей қатысы бар басқа да мемлекеттік емес немесе мемлекеттік субъектілермен қатынастар ретінде түсініледі.

14. Кәсіпорындардың адам құқықтарын сақтау жөніндегі міндеті олардың мөлшеріне, секторына, қызмет шарттарына, меншік нысандары мен құрылымына қарамастан барлық кәсіпорындарға қатысты. Солай бола тұрса да, кәсіпорындар осы міндетті солардың көмегімен орындайтын әдістердің ауқымы мен күрделілік дәрежесі осы факторларға және кәсіпорынның адам құқықтарына қолайсыз әсерінің ауырлығына қарай өзгеруі мүмкін.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорынның адам құқықтарын сақтау жөніндегі өз міндеттерін орындау әдістері басқа факторлармен қатар оның мөлшеріне байланысты. Ірі компаниялармен салыстырғанда шағын және орта кәсіпорындардың әлеуеті аз, бірақ неғұрлым бейресми рәсімдер мен басқару құрылымдары болуы мүмкін, соның салдарынан олардың тиісті саясаты мен рәсімдері өзге нысандарды қабылдайтын болады. Сонымен бірге кейбір шағын және орта кәсіпорындар адам құқықтарына елеулі әсер етуі мүмкін, бұл олардың мөлшеріне қарамастан тиісті шаралар қабылдауды талап етеді. Салдардың күрделілігі олардың ауқымын, көлемін және түзетілмейтіндігін ескере отырып бағаланатын болады. Кәсіпорын адам құқықтарын сақтау жөніндегі өзінің міндетін орындайтын әдістер кәсіпкерлік қызметтің ауқымына және оның корпоративтік топ шеңберінде немесе жеке жүргізілуіне қарай да өзгеше болуы мүмкін. Алайда адам құқықтарын сақтау жауапкершілігі барлық кәсіпорындарға толық көлемде және тең дәрежеде қолданылады.

15. Өз міндеттерін орындау үшін кәсіпорындар өз қызметінің көлемі мен шарттарын ескере отырып, өз саясаты мен рәсімдерін айқындаған жөн, соның ішінде:

- a) адам құқықтарын сақтау жөніндегі өз міндеттерін орындаудың бағдарламалық міндеттемесін;
- b) салдарын анықтау, болдырмау, жұмсарту және олардың адам құқықтарына тигізетін әсерін қалай жоятыны туралы есеп беру мақсатында адам құқықтары туралы тиісті қамқорлықты қамтамасыз ету рәсімін;
- c) өздері көрсеткен немесе олардың жәрдемдесуімен адам құқықтарына қолайсыз әсер етудің кез келген түрлеріне байланысты зиянды өтеуге мүмкіндік беретін рәсімдер.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындар адам құқықтарын сақтайтынын біліп, оны көрсетулері қажет. Бұл тиісті

саясатты айқындаусыз және рәсімдерді іске асырмайынша мүмкін емес. Бұл тезис 16-24 қағидаттарында егжей-тегжейлі ашылады.

В. ҚЫЗМЕТ ҚАҒИДАТТАРЫ

БАҒДАРЛАМАЛЫҚ МІНДЕТТЕМЕ

16. Өзінің адам құқықтарын сақтау міндетін бекіту үшін бірінші қадам ретінде кәсіпорындар бағдарламалық сипаттағы өтініште осы міндетті орындауға міндеттеме алуы тиіс, ол:

- a) кәсіпорынның басшы буынының ең жоғары деңгейінде бекітіледі;
- b) ішкі және/немесе сыртқы сарапшылардың тиісті тұжырымдары негізінде дайындалады;
- c) кәсіпорынның персонал, кәсіпкерлік қызмет бойынша әріптестер және оның қызметімен, өнімімен немесе көрсетілетін қызметтерімен тікелей байланысты басқа да тараптар тарапынан адам құқықтарына күтілетін қатынасын айқындайды;
- d) кәсіпорынның ішінде және одан тысқары жерлерде барлық персонал, кәсіпкерлік қызмет жөніндегі әріптестер және басқа да тиісті тараптар арасында жариялылық беріледі және таратылады;
- e) кәсіпорынның барлық қызметі шеңберінде оны бекіту үшін қажетті жедел қызметтің бағдарламалары мен рәсімдерінде көрініс табады.

Пікір/Аңғартпа

«Өтініш» термині жалпы мағынада кәсіпорынның өз міндеттері, міндеттемелері мен күтулері туралы жария жариялау үшін пайдаланатын кез келген қаражатты белгілеу үшін қолданылады.

Бағдарламалық өтініштің тиісті түрде негізделуі үшін қажетті сараптамалық білім деңгейі кәсіпорынның іскерлік операцияларының күрделілігіне байланысты болады. Сараптамалық білім Интернеттің беделді ресурстарынан немесе баспа басылымдарынан бастап танылған сарапшылармен консультацияларға дейін әртүрлі көздерден алынуы мүмкін.

Міндеттемені қабылдау туралы мәлімдеме жалпыға бірдей қол жетімді болуға тиіс. Оны кәсіпорынның шарттық қатынастары бар субъектілер арасында белсенді түрде тарату керек; олардың қатарына мемлекеттік қауіпсіздік күштерін жатқызуға болатын оның қызметіне тікелей байланысты басқа да тараптардың; инвесторларға; және адам құқықтары үшін елеулі тәуекелдер туғызатын қызметті жүргізген жағдайда - әлеуетті қозғаушы мүдделі тараптар арасында. Өтінішті және оған негізделген саясат пен рәсімдерді кәсіпорын ішінде тарату кезінде тиісті бизнес-функцияларды орындау ісінде персоналды кез келген қажетті даярлаумен қолдау көрсетілетін есептіліктің бағыттары мен жүйелері нақты белгіленуі тиіс.

Өз саясатын келісумен жұмыс істеуге тиіс мемлекеттер сияқты, кәсіпорындар адам құқықтарын сақтау жөніндегі өз міндеттерін өздері жүргізетін кәсіпкерлік қызмет пен іскерлік қатынастардың сипатын неғұрлым кең контексте айқындайтын бағдарламалармен және рәсімдермен келісуге ұмтылуы қажет. Бұл, мысалы, персонал үшін қаржылық және басқа да жұмыс ынталандыруларын айқындайтын бағдарламалар мен рәсімдерді қамтуы тиіс; сатып алу практикасы; сондай-ақ адам құқықтарын сақтау үшін қауіп төнген жағдайларда лоббистік қызмет.

Осы және кез келген басқа да тиісті шаралардың көмегімен бағдарламалық мәлімдеме кәсіпорынның жоғары басшы буынынан бастап оның барлық функционалдык бөлімшелеріне дейін органикалық түрде игерілуі тиіс, олар керісінше жағдайда адам құқықтары туралы хабардар болмай немесе оларды есепке алмай әрекет ете алады.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ ТИІСТІ ҚАМҚОРЛЫҚ

17. Салдарды анықтау, болдырмау, жұмсарту және кәсіпорындардың адам құқықтарына өзінің қолайсыз әсерін қалай жоятыны туралы есеп беру мақсатында олар адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық көрсеткен жөн. Бұл процесс адам құқықтарына нақты және ықтимал әсерді бағалауды, оның қорытындыларын есепке алуды және олардың негізінде шаралар қабылдауды, тиісті өзгерістерді қадағалауды және әсердің қалай жойылатыны туралы ақпаратты таратуды қамтуы тиіс. Адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсету:

- a) кәсіпорын көрсете алатын немесе ол өз қызметі шеңберінде ықпал ете алатын немесе өзінің іскерлік қатынастары арқылы оның қызметімен, өнімімен немесе көрсетілетін қызметтерімен тікелей байланысты болуы мүмкін адам құқықтарына қолайсыз әсерге қатысты болуға тиіс;
- b) кәсіпорынның көлеміне, адам құқықтарына елеулі әсер ету тәуекеліне, сондай-ақ оның қызметінің сипаты мен жағдайларына байланысты әр түрлі күрделілік дәрежесі болады;
- c) уақыт өте келе адам құқықтары үшін тәуекелдер кәсіпорын қызметінің нысаны мен оны жүргізу шарттарының өзгеруіне қарай өзгеруі мүмкін екенін ескере отырып, тұрақты сипатқа ие болуы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Осы қағидат адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық параметрлерін айқындайды, ал 18-21 қағидаттарда оның негізгі компоненттері егжей-тегжейлі баяндалады.

Адам құқықтары үшін тәуекелдер деп кәсіпорынның адам құқықтарына ықтимал қолайсыз әсері түсініледі. Өлеуетті әсерді оның алдын алу немесе жұмсарту жолымен жою керек, ал іс жүзіндегі әсер - орын алып отырған әсер - келтірілген

зиянды өтеу үшін негіз болуға тиіс (22-қағидат).

Адам құқықтары туралы қамқорлық кәсіпорынның тәуекелдерді басқарудың неғұрлым кең жүйесіне, бұл қағидат компанияның өзі үшін материалдық тәуекелдерді қарапайым анықтау және жою шеңберінен тыс, ал құқық иеленушілерге қатысты тәуекелдерді ескеретін жағдайда біріктірілуі мүмкін.

Адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық адам құқықтары үшін тәуекелдер келісімшарттарды немесе басқа да келісімдерді дайындау сатысында күшейтілуі немесе жұмсартылуы мүмкін және қосылу немесе сатып алу процесінде мұраға қалдырылуы мүмкін екендігі ескеріле отырып, қызметтің жаңа түрін дайындау немесе іскерлік қатынастарды жолға қою кезеңінде мүмкіндігінше ерте басталуға тиіс.

Кәсіпорындар құн жасау тізбегіне қатысатын субъектілердің көп санымен қарым-қатынас жасаған жағдайда, барлық субъектілермен қарым-қатынастар шеңберінде адам құқықтарына қолайсыз әсер етуді болдырмау мақсатында тиісті қамқорлық қағидатын қолдану орындалуы қиын міндет болуы мүмкін. Бұл жағдайда кәсіпорындар кейбір жеткізушілер немесе клиенттер қызметінің шарттарымен, жекелеген өндірістік операциялармен, өнімдермен немесе қызметтермен немесе басқа да тиісті шарттармен жасалатындығына қарамастан, адам құқықтарына қолайсыз әсер ету тәуекелдері неғұрлым елеулі болып табылатын жалпы салаларды айқындауы және адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық көрсету тұрғысынан осы тәуекелдердің басымдылығын айқындауы керек.

Кәсіпорын басқа тараптар жүзеге асыратын адам құқықтарына қолайсыз әсер етуге ықпал ететін немесе ықпал ететін болып саналатын жағдайларда олардың бірге қатысуы туралы мәселе қойылуы мүмкін. Қатысудың құқықтан тыс да, құқықтық та маңызы болуы мүмкін. Құқықтан тыс көзқарас тұрғысынан кәсіпорындар екінші тараптың әрекеттеріне, мысалы, олар осы тарап жасаған тәртіп бұзушылықтан пайда көретіндей болып көрінетін болса, «қоса қатысушылар» ретінде бағалануы мүмкін.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, ұлттық юрисдикциялардың көпшілігі қылмысқа қатысуға тыйым салады, ал кейбіреулері мұндай жағдайларда кәсіпорындардың қылмыстық жауапкершілігін қарастырады. Әдетте, азаматтық талап-арыздар кәсіпорынның зиян келтіруге қатысуына негізделуі мүмкін, дегенмен мұндай талап-арыздар адам құқықтары тұрғысынан тұжырымдалмауы мүмкін. Бүкіл халықаралық қылмыстық сот практикасы сыбайлас жемқорлыққа немесе арандатушылыққа қатысты тиісті норманың мәні қылмыс жасау үшін маңызды болған практикалық көмекті немесе арандатуды саналы түрде ұсыну болып табылатындығын көрсетеді.

Адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсету кәсіпорындарға болжамды адам құқықтарын бұзуға өздерінің қатыстылығын болдырмау үшін ақылға қонымды барлық шараларды қабылдағанын көрсету арқылы оларға қатысты сот талаптарын қозғау қаупін төмендетуге көмектесуге тиіс. Сонымен бірге, осындай тиісті қамқорлық көрсететін кәсіпорындарға олардың адам құқықтарын бұзғаны немесе жасауға жәрдемдескені үшін жауапкершілікті өздігінен автоматты түрде және толық көлемде алып тастайды деп пайымдауға болмайды.

18. Адам құқықтары үшін тәуекелдерді бағалау мақсатында кәсіпорындар адам құқықтарына не өз қызметінің нәтижесінде, не өздерінің іскерлік қатынастарының нәтижесінде қатысы болуы мүмкін кез келген нақты немесе ықтимал қолайсыз әсерді анықтауы және бағалауы тиіс. Бұл процесс:

- a) кәсіпорында бар сараптамалық білімге және/немесе адам құқықтары саласындағы тәуелсіз сыртқы сарапшылардың біліміне сүйенуі керек;
- b) кәсіпорынның мөлшерін және оның қызметінің сипаты мен шарттарын ескере отырып, әлеуетті қозғалатын топтармен және басқа да тиісті мүдделі тараптармен сындарлы консультациялар жүргізуді қамтиды.

Пікір/Аңғартпа

Адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсету ісіндегі бірінші қадам кәсіпорынның қатысы болуы мүмкін адам құқықтарына нақты және ықтимал қолайсыз әсер ету сипатын анықтау және бағалау болуы тиіс. Оның мақсаты - қызметтің нақты жағдайларын ескере отырып, нақты тұлғаларға ықпал етудің нақты сипатын түсіну. Әдетте, бұл ұсынылып отырған қызмет түрін іске асыру басталғанға дейін мүмкіндігінше адам құқықтарының жағдайын бағалауды болжайды; ол қозғауы мүмкін адамдарды анықтау; адам құқықтары саласындағы тиісті нормалар мен мәселелердің тізбесін дайындау; және қызметтің ұсынылып отырған түрі мен онымен байланысты іскерлік қатынастар анықталған тұлғалардың адам құқықтарына қалай қолайсыз әсер етуі мүмкін екенін болжау. Бұл процесте кәсіпорындар осалдықтың немесе маргиналданудың жоғары тәуекеліне ұшырауы мүмкін топтарға немесе қауымдастықтарға жататын жекелеген адамдардың адам құқықтарына әсер етудің кез келген нақты түрлеріне ерекше назар аударуы, сондай-ақ әйелдер мен ерлер ұшырауы мүмкін әртүрлі тәуекелдерді ескеруі тиіс.

Адам құқықтарына әсерді бағалау процестері тәуекелдерді бағалау немесе қоршаған орта мен қоғамға әсерді бағалау сияқты басқа да процестерге енгізілуі мүмкін болғанымен, олар үшін бағдар ретінде барлық халықаралық танылған адам құқықтары қызмет етуі тиіс, өйткені кәсіпорындар осы құқықтардың кез келгенін іс жүзінде жүзеге асыруға әлеуетті әсер етуі мүмкін.

Адам құқықтарымен жағдайдың өзгеру серпінін ескере отырып, адам құқықтарына әсерді бағалауды тұрақты уақыт аралығы арқылы: қызметтің жаңа түрін іске асыруды бастағанға немесе жаңа қатынастарды жолға қойғанға дейін; ірі шешімдер қабылдағанға немесе өз қызметінде елеулі өзгерістер жүзеге асырылғанға дейін (мысалы, нарыққа шыққанға, өнімді өткізуді бастағанға, стратегияны өзгертуге немесе кәсіпорынды қозғайтын неғұрлым кең өзгерістерге дейін); қызмет жағдайларының өзгеруіне немесе оларды күтуге жауап ретінде (мысалы, әлеуметтік шиеленістің күшеюіне байланысты); сондай-ақ белгілі бір қызмет түрі немесе іскерлік қатынастар циклі ішінде кезең-кезеңімен жүзеге асырылады.

Кәсіпорындар өздерінің адам құқықтарына әсерін дәл бағалай алуы үшін тиімді өзара іс-қимылды жолға қоюға кедергі келтіретін тілдік және басқа да ықтимал кедергілерді ескеретін нысанда олармен тікелей консультациялар жүргізу жолымен әлеуетті әсер

етуші мүдделі тараптардың алаңдаушылығын түсінуге ұмтылуы тиіс. Мұндай консультацияларды өткізу мүмкін болмаған жағдайда, кәсіпорындар құқық қорғаушылар мен азаматтық қоғамның басқа да өкілдерін қоса алғанда, беделді, тәуелсіз сараптамалық ресурстарға жүгіну сияқты ақылға қонымды баламаларды қарастыруы тиіс.

Адам құқықтарына әсер етуді бағалау адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсету процесіндегі кейінгі қадамдарды негіздеуге мүмкіндік береді.

19. Адам құқықтарына қолайсыз әсерді болдырмау және жұмсарту мақсатында кәсіпорындар өздері жүргізген әсерді бағалау нәтижелерін барлық тиісті ішкі бизнес-функциялар мен процестерге интеграциялап, тиісті шаралар қабылдауы тиіс.

- a) Тиімді интеграция үшін мыналар талап етіледі:
 - i) мұндай ықпалды жою үшін жауапкершілік тиісті деңгейге және кәсіпорынның функционалдық бөліміне жүктелді;
 - ii) шешімдер қабылдаудың, қаржы қаражатын бөлудің және бақылаудың ішкі процестері осындай ықпалға байланысты тиімді шаралар.

- b) Тиісті шаралар тәуелді болады:
 - i) кәсіпорынның қолайсыз әсер етуінен немесе оның ықпал етуінен, не оның қатысуы оның қызметіне, өніміне немесе іскерлік қатынастар арқылы көрсетілетін қызметтеріне тікелей байланысты болуына ғана;
 - ii) қолайсыз әсерді жою процесіндегі әсер ету индиректерінің тиімділігінен.

Пікір/Аңғартпа

Бүкіл кәсіпорын шеңберінде адам құқықтарына әсер етуді бағалаудың нақты нәтижелерін көлденең интеграциялау, егер оның адам құқықтары саласындағы бағдарламалық міндеттемесін барлық тиісті бизнес-функциялар органикалық түрде қабылдаған жағдайда ғана тиімді болуы мүмкін. Ол үшін бағалау нәтижелерін дұрыс түсінуді, оларға тиісті мән беруді және солардың негізінде шаралар қабылдауды қамтамасыз ету талап етіледі.

Адам құқықтарына әсерді бағалай отырып, кәсіпорындар іс жүзіндегі де, әлеуетті де қолайсыз әсерді қарайтын болады. Әлеуетті әсерді бүкіл кәсіпорын шеңберінде бағалау нәтижелерін көлденең интеграциялау жолымен болдырмау немесе жұмсарту керек, ал іс жүзіндегі әсер - яғни орын алған әсер - келтірілген залалды өтеу үшін негіз болуы тиіс (22-қағидат).

Кәсіпорын адам құқықтарына қолайсыз әсер еткен немесе әсер етуі мүмкін жағдайда, ол осындай ықпалды тоқтату немесе болдырмау мақсатында қажетті қадамдар жасауы тиіс.

Кәсіпорын адам құқықтарына қолайсыз әсер етуге ықпал еткен немесе ықпал етуі мүмкін жағдайда, ол өзінің әсерін тоқтату немесе болдырмау үшін қажетті қадамдар жасауы, сондай-ақ кез келген сақталатын әсерді жұмсарту үшін өзінің ықпал ету тетіктерін барынша пайдалануы тиіс. Кәсіпорындардың зиян келтіретін субъектінің заңсыз практикасын өзгерту үшін мүмкіндіктері болған жағдайларда ықпал ету тұтқалары бар деп болжанады.

Кәсіпорын адам құқықтарына қолайсыз әсер етуге ықпал етпеген жағдайда, бірақ мұндай әсер оның басқа субъектімен іскерлік қатынастары арқылы оның қызметімен, өнімімен немесе көрсетілетін қызметтерімен тікелей байланысты болса, жағдай анағұрлым күрделі сипатқа ие болады. Мұндай жағдайларда тиісті шаралар туралы мәселені шешу кезінде ескерілетін факторлардың қатарына кәсіпорынның тиісті субъектіге ықпал ету тетіктерінің болуы, бұл қатынастардың кәсіпорын үшін қаншалықты маңызды екендігі туралы мәселе, бұзушылықтың елеулі болуы, сондай-ақ осы субъектімен осы қатынастарды тоқтатудың адам құқықтары үшін қолайсыз салдары бар ма деген мәселе жатады.

Ахуал мен оның адам құқықтары үшін салдары неғұрлым күрделі болса, кәсіпорынның тиісті шаралар қабылдау туралы шешім қабылдау процесінде тәуелсіз сараптамалық кеңес алу үшін жүгінуі үшін дәлел соғұрлым салмақты болып табылады.

Егер кәсіпорында қолайсыз әсерді болдырмау немесе жұмсарту үшін ықпал ету иінтіректері болса, оны пайдалану керек. Егер мұндай тетіктер болмаса, мысалы, тиісті субъектіге қатысты әлеуетті нығайту немесе басқа да ынталандыруларды қолдану есебінен не басқа субъектілермен ынтымақтастық шеңберінде оларды өсіру тәсілдері болуы мүмкін.

Кәсіпорынның қолайсыз әсерді болдырмау немесе жұмсарту үшін жеткілікті тетіктері жоқ жағдайлар болады және ол оларды жасай алмайды. Бұл жағдайда кәсіпорын осындай шешімнің адам құқықтарына ықтимал қолайсыз әсерін беделді бағалауды назарға ала отырып, қатынастарды тоқтату туралы мәселені қарауы тиіс.

Кәсіпорын үшін қатынастар «өмірлік маңызды» болған жағдайда, оларды тоқтату қосымша проблемалар туғызады. Егер қатынастар кәсіпорынның қызметі үшін аса қажетті және оны алу үшін ақылға қонымды балама дереккөз жоқ өнімді немесе қызметті алуға мүмкіндік берсе, олар өмірлік маңызды ретінде бағалануы мүмкін. Осыған байланысты адам құқықтарына қолайсыз әсер ету салдарының ауырлығын да ескеру қажет: өрескел бұзушылық неғұрлым өрескел болса, кәсіпорын өз қатынастарын тоқтатудың орындылығы туралы шешім қабылдауды күтпей-ақ өзгерістерге соғұрлым жылдам қол жеткізуге тиіс. Кез келген жағдайда, бұзушылық жасалып, ал кәсіпорын іскерлік қатынастарды сақтаған барлық уақыт ішінде ол ықпал етуді жұмсарту жөніндегі өз күш-жігерін көрсетуге және осы қатынастардың жалғасуына негізделген кез келген - беделдік, қаржылық немесе құқықтық салдарларға дайын болуға тиіс.

20. Адам құқықтарына қолайсыз әсер жойылатынын тексеру үшін кәсіпорындар өздері қабылдаған шаралардың тиімділігін қадағалауы тиіс. Бақылау керек:

- a) тиісті сапалық және сандық көрсеткіштерге негізделуі;
- b) қозғаушы мүдделі тараптарды қоса алғанда, ішкі және сыртқы көздерден алынған ақпарат арналарына сүйенуі.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындарға оның құқық қорғау саясатының қаншалықты оңтайлы іске асырылып жатқанын, оның адам құқықтарына анықталған әсеріне тиімді ден қоятынын білу үшін, сондай-ақ жағдайды үздіксіз жақсартуды қамтамасыз ету үшін қадағалау қажет.

Кәсіпорындар осалдықтың немесе маргиналданудың жоғары тәуекеліне ұшырауы мүмкін халықтың топтарына немесе санаттарына жататын жекелеген адамдарға көрсетілген әсерге өздерінің ден қою шараларының тиімділігін қадағалау үшін ерекше күш-жігер жұмсауы тиіс.

Қадағалауды есептіліктің тиісті ішкі процестеріне интеграциялау керек. Кәсіпорындар өздері басқа мақсаттарда қолданатын құралдарды пайдалана алады. Мұндай құралдар ретінде перформанс-келісімшарттар мен шолулар, сондай-ақ зерттеу және аудит пайдаланылуы мүмкін, олардың барысында қажет болған жағдайда деректерді жынысы бойынша бөлу пайдаланылады. Шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктері, сондай-ақ кәсіпорынның адам құқықтары туралы тиісті қамқорлық көрсетуінің тиімділігі туралы тікелей қозғаушы тараптардың маңызды ақпарат арналары бола алар еді (29-қағидатты қараңыз).

21. Кәсіпорындардың адам құқықтарына өздерінің әсерін қалай жоятыны үшін есеп беруі, әсіресе қозғалатын тараптар немесе олардың атынан алаңдаушылық білдірілген жағдайларда, олардың осындай ақпаратты кәсіпорыннан тысқары жерлерде таратуға дайындығын көздейді. Қызметі немесе қызмет жағдайлары адам құқықтары үшін ауыр зардаптар қатерін туғызатын кәсіпорындар оларды қалай жоятыны туралы ресми есеп беруі тиіс. Кез келген жағдайда олардың хабарламалары:

- a) нысанда болуы және кәсіпорынның адам құқықтарына әсеріне сәйкес келетін кезеңділікпен ұсынылуы тиіс және нысаналы аудиторияларға қолжетімді болуы тиіс;
- b) кәсіпорынның адам құқықтарына нақты әсер етуіне ден қою шараларының барабарлығын бағалау үшін жеткілікті ақпаратты қамтуы тиіс;
- c) өз кезегінде қозғаушы мүдделі тараптар, персонал үшін немесе

коммерциялық ақпараттың құпиялылығына қойылатын заңды талаптарды сақтау үшін қосымша тәуекелдер тудырмауы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Адам құқықтарының сақталуы үшін жауапкершілік кәсіпорындардың саясат қабылдауын және олардың бір жағынан ақпарат ала алатын, ал екінші жағынан адам құқықтарын практикада сақтайтынын көрсете алатын процестерді жүзеге асыруын көздейді. Мұндай көрсету ықпал етілуі мүмкін жекелеген тұлғалар немесе топтар арасында, сондай-ақ инвесторларды қоса алғанда, басқа да тиісті мүдделі тараптар арасында белгілі бір ашықтық пен есептілік негізінде ақпарат таратуды көздейді.

Ұсынылатын ақпарат жеке кездесулерді, онлайн диалогтарды, қозғалатын мүдделі тараптармен консультацияларды, сондай-ақ ресми жария есептерді қоса алғанда, әртүрлі нысандарды қабылдауы мүмкін. Қазіргі уақытта ресми есептіліктің өзі де өзгеруде, өйткені корпоративтік жауапкершілік/тұрақтылық туралы дәстүрлі жыл сайынғы есептер мен есептер жаңартылған онлайн ақпаратпен және кешенді қаржылық және қаржылық емес есептермен толықтырылады.

Кәсіпорындардың ресми есеп беруі олардың қызметінің сипатына немесе қызмет жағдайларына байланысты болмауына қарамастан адам құқықтарына елеулі әсер ету тәуекелдері болған кезде қажет. Есептілік тақырыптарды қамтуы және кәсіпорындардың адам құқықтарына қолайсыз әсерді қалай анықтайтынына және жоюына қатысты көрсеткіштерді келтіруі тиіс. Адам құқықтарын сақтау туралы есептілікті тәуелсіз тексеру оның мазмұнының сапасын, сондай-ақ оған деген сенімін арттыруға мүмкіндік береді. Қосымша ақпараттың пайдалы көзі секторалдық көрсеткіштер болуы мүмкін.

ЗАЛАЛДЫ ӨТЕУ

22. Кәсіпорындар қолайсыз әсер еткенін немесе оған ықпал еткенін анықтаған жағдайларда, олар заңды процестер шеңберінде келтірілген залалды өтеуі немесе оны өтеу мақсатында ынтымақтасуы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Тіпті оңтайлы саясат пен тәжірибе болған кезде кәсіпорын болжауға немесе болдырмауға болмайтын қолайсыз әсер ете алады немесе ықпал ете алады.

Кәсіпорын мұндай жағдайдың туындау фактісін не адам құқықтары туралы өзі көрсететін тиісті қамқорлық шеңберінде не басқа да тәсілдермен анықтаған жағдайда, оның адам құқықтарын сақтау үшін жауапкершілігі зиянды өтеу процесіне дербес де, басқа субъектілермен ынтымақтастықта да белсенді қатысуды көздейді. Кәсіпорын жүргізетін қызметтің салдарынан ықтимал әсер етілуі мүмкін тараптар үшін қол жетімді жедел деңгейде шағымдарды қарау тетіктері, егер олар 31-қағидатта жазылған белгілі бір базалық өлшемдерге жауап берсе, зиянды өтеудің тиімді тәсілдерінің бірі болуы

мүмкін.

Кәсіпорын тудырмаған немесе оған ықпал етпеген, бірақ оның іскерлік қатынастары салдарынан оның қызметімен, өнімімен немесе қызметімен тікелей байланысты қолайсыз әсер болған жағдайда адам құқықтарының сақталуы үшін жауапкершілік кәсіпорын зиянды өзі өтеуі тиіс деп болжамайды, алайда осыған байланысты ол белгілі бір рөл атқара алады.

Кейбір жағдайлар, атап айтқанда, қылмыс жасау туралы пайымдауларға байланысты, әдетте, сот тетіктерімен ынтымақтастықты талап етеді.

Олардың көмегімен залалды өтеуге қол жеткізуге болатын тетіктерге қатысты, оның ішінде адам құқықтарына қолайсыз әсер ету туралы пайымдауларға дау айту жағдайларында қосымша ұсынымдар құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуге арналған III тарауда қамтылған.

ШАРТТАРҒА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕР

23. Кез келген жағдайда кәсіпорындарға:

- a) барлық қолданыстағы заңдарды орындаған және халықаралық деңгейде танылған адам құқықтарын олардың қызмет орнына қарамастан сақтаған жөн;
- b) олар қарама-қайшы талаптарға тап болған жағдайларда халықаралық танылған адам құқықтары қағидаттарын орындау тәсілдерін табу керек;
- c) адам құқықтарын өрескел бұзушылықтарды жасау немесе жасауға жәрдемдесу тәуекеліне олардың қызмет орнына қарамастан құқықтық нормаларды сақтау мәселесі ретінде қарау керек.

Пікір/Аңғартпа

Нақты ел мен жергілікті жағдайлар кәсіпорынның қызметіне және оның іскерлік қатынастарына негізделген адам құқықтары үшін тәуекелдерге әсер етуі мүмкін болса да, барлық кәсіпорындар өз қызметін жүзеге асыру орнына қарамастан адам құқықтарын сақтау үшін бірдей міндет алады. Елдегі жағдай осы міндетті толық көлемде орындауға мүмкіндік бермеген жағдайда, кәсіпорындар халықаралық танылған адам құқықтары қағидаттарын осы жағдайларда барынша мүмкін дәрежеде сақтайды және осы бағытта қабылданған күш-жігерді көрсете алады деп күтілуде.

Кейбір жедел жағдайлар, мысалы, қақтығыс қозғаған аудандар, кәсіпорындардың басқа субъектілер жасаған адам құқықтарының өрескел бұзылуына (мысалы, қауіпсіздік күштері) қатысуы қауіпін арттыра алады. Кәсіпорындар бұл тәуекелге корпорациялардың әлеуетті заңдық жауапкершілігін кеңейту және аумақтан тыс талап қою мүмкіндігін, сондай-ақ Халықаралық қылмыстық соттың Рим статутының

ережелерін корпорациялардың қылмыстық жауапкершілігін көздейтін құқықтық жүйелерге енгізуді ескере отырып, заң талаптарын сақтау мәселесі ретінде қараған жөн. Бұдан басқа, корпорацияның жоғарғы және орта буынының басшылары, сондай-ақ оның қатардағы қызметкерлері адам құқықтарының өрескел бұзылуына теңестірілген іс-әрекеттер үшін жеке жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Осындай күрделі жағдайда кәсіпорындар жағдайды шиеленістірмеу үшін қолдан келгеннің бәрін жасауы керек. Көптеген жағдайларда ден қоюдың неғұрлым тиімді шараларын таңдауда кәсіпорынның әртүрлі қызметтерімен сараптамалық білімге және консультациялар өткізуге сүйеніп қана қоймай, сыртқы беделді, тәуелсіз сарапшыларға, оның ішінде үкіметтерден, азаматтық қоғамнан, ұлттық құқық қорғау мекемелерінен және тиісті көп жақты тетіктерден сарапшыларға консультация сұраған жөн болар еді.

24. Адам құқықтарына іс жүзіндегі және әлеуетті қолайсыз әсерді жою жөніндегі іс-қимылдардың басымдығын айқындау қажет болған жағдайларда, кәсіпорындар бірінші кезекте неғұрлым күрделі зардаптарды болдырмауға және жұмсартуға ұмтылуы немесе кешігіп ден қою мұндай әсерді қайтымсыз ететінін ескере отырып, шаралар қабылдауы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорындарға олар көрсеткен қолайсыз әсердің барлық түрлерін жою қажет болғанымен, оларды бір мезгілде жою әрдайым мүмкін емес. Нақты құқықтық ұсынымдар болмағанда және қажет болған жағдайда кәсіпорындар іс-әрекеттердің басымдығын кешіккен ден қою жағдайды түзеу мүмкіндіктеріне әсер етуі мүмкін екендігін негізге ала отырып, адам құқықтарына неғұрлым қауіпті әсер ету нысандарынан бастауы тиіс. Бұл контексте салдардың ауырлығы абсолюттік өлшем болып табылмайды; ол кәсіпорындар анықтаған адам құқықтарына басқа да әсерлерді ескере отырып айқындалады.

III. ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ҚҰРАЛДАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ

A. БАЗАЛЫҚ ҚАҒИДАТ

25. Кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуынан қорғау міндеті шеңберінде мемлекет сот, әкімшілік, заңнамалық немесе өзге де тиісті құралдар арқылы мұндай бұзушылықтар өз аумағында және/немесе олардың юрисдикциясы шегінде болған жағдайларда қозғаушы тараптар құқықтық қорғаудың тиімді құралдарына қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін тиісті шаралар қолдануға тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Егер мемлекеттер кінәлілерді тергеу, жазалау және кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуын өтеу үшін тиісті шаралар қабылдасамаса, мемлекеттердің қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі міндеті тиімсіз болады немесе мүлдем өз мәнін жоғалтады.

Құқықтық қорғаудың тиімді құралына қол жеткізудің өзінің рәсімдік және материалдық-құқықтық аспектілері бар. Осы бөлімде айтылатын шағымдарды қарау тетіктері шеңберінде берілетін құқықтық қорғау құралдары, жалпы айтқанда, мақсаты адам құқықтарына келтірілген зиянды өтеу немесе нивелирлеу болып табылатын әртүрлі материалдық-құқықтық нысандарды сатып алуы мүмкін. Құқықтық қорғау құралы кешірім сұрауды, реституцияны, оңалтуды, қаржылық немесе қаржылық емес өтемақыны және санкцияларды (мысалы, қылмыстық немесе әкімшілік, айыппұл нысанында) қолдануды, сондай-ақ жаңа залалды, мысалы, сот тыйым салуларының немесе қайталанбау кепілдіктерінің көмегімен болдырмауды қамтуы мүмкін. Құқықтық қорғау құралдарын беру рәсімдері бейтарап, сыбайлас жемқорлықтан және саяси немесе өзге де күштердің нәтижелерге ықпал ету әрекеттерінен қорғалуға тиіс.

Осы басшылыққа алынатын қағидаттардың мақсаттары үшін шағым негізінде заң, келісімшарт, тікелей немесе жанама білдірілген уәде, кәдімгі практика немесе әділдік туралы кемсітілген қоғамдардың жалпы түсініктері жатуы мүмкін жеке адамның немесе топтың өз құқығы туралы ұсыныстары тұрғысынан субъективті қабылданатын әділетсіздік ретінде түсініледі. «Шағымдарды қарау тетігі» термині оның шеңберінде кәсіпкерлік қызметке байланысты адам құқықтарының бұзылуына шағымдар берілуі және құқықтық қорғау сұратылуы мүмкін кез келген ұйымдастырылған және мемлекеттік немесе мемлекеттік емес орган жүзеге асыратын сот немесе соттан тыс процесті білдіреді.

Шағымдарды қараудың мемлекеттік тетіктері заңда немесе конституцияда берілген өкілеттіктері бар мемлекеттік ведомствоның, мекеменің немесе тәуелсіз органның қарамағында болуы мүмкін. Олар соттық немесе соттан тыс болуы мүмкін. Кейбір тетіктерде қозғалған тараптар құқықтық қорғауды ұсыну туралы өтінішпен тікелей

жүгінетіні көзделген; басқа тетіктерде олардың атынан құқықтық қорғау туралы өтінішпен делдал жүгінеді. Бұған соттар (қылмыстық істер бойынша да, азаматтық істер бойынша да), еңбек даулары бойынша соттар, ұлттық құқық қорғау мекемелері, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының көпұлтты кәсіпорындары үшін Басшылық қағидаттар шеңберінде әрекет ететін ұлттық үйлестіру тетіктері, көптеген омбудсмен басқармалары, сондай-ақ шағымдарды қарау жөніндегі мемлекеттік қызметтер мысал бола алады.

Кәсіпкерлік қызметке байланысты адам құқықтары бұзылған жағдайда құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуді қамтамасыз ету де жұртшылықтың хабардар болуын арттыруға және оның осы тетіктерді, оларға қол жеткізуді алу тәсілдерін түсінуге мемлекет тарапынан жәрдемдесу және осы мақсатта кез келген қолдау көрсету (қаржылық немесе сараптамалық) қажеттігін негіздейді.

Шағымдарды қараудың мемлекеттік сот және соттан тыс тетіктері құқықтық қорғаудың неғұрлым кең жүйесі үшін негіз болуға тиіс. Осындай жүйе шеңберінде шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктері шағым беру және дауды ерте кезеңде шешу мүмкіндігін қамтамасыз ете алады. Жедел деңгейде жұмыс істейтін мемлекеттік тетіктер мен тетіктер өз кезегінде бірлескен бастамалар қабылдайтын қорғау шараларының, сондай-ақ халықаралық және өңірлік құқық қорғау тетіктері шараларының көмегімен толықтырылуы немесе күшейтілуі мүмкін. Осы тетіктерге қатысты қосымша басшылық нұсқаулар 26-31 басшылық қағидаттарында келтіріледі.

V. ҚЫЗМЕТ ҚАҒИДАТТАРЫ

МЕМЛЕКЕТТІК СОТ ТЕТІКТЕРІ

26. Кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарын бұзушылықтарды жою кезінде мемлекеттер ұлттық сот тетіктерінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін, оның ішінде құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуден бас тартуға себеп болуы мүмкін құқықтық, практикалық және басқа да тиісті кедергілерді азайту тәсілдерін іздестіру есебінен тиісті шаралар қабылдауы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Тиімді сот тетіктері құқықтық қорғау құралдарына қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін негіз болып табылады. Олардың кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуын жою қабілеті олардың бейтараптығына, объективтілігіне және тиісті сот талқылауын жүргізу мүмкіндіктеріне байланысты.

Мемлекеттер сотқа жүгіну құқықтық қорғау құралына қол жеткізудің негізгі элементі болып табылатын немесе тиімді құқықтық қорғаудың баламалы құралдары болмаған жағдайларда, сотқа заңды шағым беруге кедергі келтіретін кедергілердің туындауына жол бермеу үшін шаралар қабылдауы тиіс. Олар сондай-ақ сот процесі шеңберінде сот төрелігін іске асыруға сыбайлас жемқорлық кедергі келтірмеуін, соттардың басқа мемлекеттік агенттер, сондай-ақ кәсіпкерлік қызмет субъектілері тарапынан экономикалық немесе саяси қысымға тәуелді болмауын және құқық қорғаушылардың заңды және бейбіт қызметіне кедергі жасалмауын қамтамасыз етуі тиіс.

Кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуына қатысты заңды шағымдарды қарауға кедергі келтіретін құқықтық кедергілер, мысалы, мынадай жағдайларда туындауы мүмкін:

- ұлттық қылмыстық және азаматтық заңдарға сәйкес корпоративтік топ мүшелері арасында құқықтық жауапкершілікті бөлу тәсілі тиісті есептілік қағидатын орындаудан жалтаруға мүмкіндік береді;
- талапкерлер қабылдаушы мемлекетте сот төрелігінен бас тартуға тап болады және талап қоюдың мәніне қарамастан шыққан мемлекетінің соттарына қол жеткізе алмайды;
- жергілікті халықтар мен мигранттар сияқты кейбір топтар халықтың қалған бөлігіне қолданылатын адам құқықтарын қорғау жүйесінен шығарылады

Сот құралдарына қол жеткізуге кедергі келтіретін практикалық және процедуралық кедергілер, атап айтқанда, келесі жағдайларда пайда болуы мүмкін:

- талап қоюға байланысты шығындар негізсіз талап қоядан тежеуші фактор болып табылатын белгіленген шамадан едәуір асады және/немесе үкіметті, «нарықтық» тетіктерді қолдаудың көмегімен (мысалы, сот талқылауының шығындарын және құқықтық көмектің тегін құрылымдарын сақтандыру) немесе басқа да құралдармен ақылға қонымды деңгейге дейін төмендетілуі мүмкін емес;
- талап қоюшылар заңгерлерді нақты тақырып бойынша консультация беру мақсатында оларды тарту үшін ресурстардың немесе басқа да ынталандырулардың болмауына байланысты заңды өкіл алу ісінде қиындықтарға тап болады;
- талап қоюларды біріктіру немесе өкілдердің қатысуымен сот талқылауларын жүргізу үшін тиісті мүмкіндіктер жоқ (мысалы, біріктірілген талап қою немесе ұжымдық талап қоюды берудің басқа да рәсімдері үшін), бұл жекелеген талап қоюшылардың тиімді қорғау құралдарына қол жеткізуіне кедергі келтіреді;
- мемлекеттік айыптаушылардың жекелеген адамдар мен кәсіпорындардың адам құқықтарын қозғайтын қылмыстарға қатысуын тергеу жөніндегі мемлекеттің міндеттемелерін орындау үшін жеткілікті ресурстары, сараптамалық білімі және қолдауы жоқ.

Бұл тосқауылдардың көпшілігі кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуына, мысалы, олардың қаржы ресурстары, ақпаратқа және сараптамалық білімге қол жеткізу тұрғысынан талап қояды қарау жөніндегі процесс тараптарының мүмкіндіктерінің жиі кездесетін теңсіздігі нәтижесінде туындайды не шиеленіседі. Бұдан басқа, белсенді кемсітушілік немесе сот тетіктерінің жұмысын ұйымдастырудың әдейі емес салдарлары салдарынан осалдықтың немесе маргинальданудың жоғары тәуекеліне ұшырайтын халықтың топтары мен санаттарындағы жекелеген адамдар көбінесе осы тетіктерге қол жеткізу, оларды пайдалану және олардың тарапынан қорғау тұрғысынан қосымша мәдени, әлеуметтік, материалдық және қаржылық кедергілерге тап болады. Қол жеткізуге, сот талқылауына және түпкілікті шешім шығаруға қатысты құқықтық қорғау процесінің әрбір кезеңінде халықтың осындай топтарының немесе санаттарының құқықтары мен нақты қажеттіліктеріне ерекше назар аудару қажет.

ШАҒЫМДАРДЫ ҚАРАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК СОТТАН ТЫС ТЕТІКТЕРІ

27. Сот тетіктерімен қатар мемлекеттер кәсіпкерлік қызметке байланысты адам құқықтары бұзылған жағдайда құқықтық қорғаудың жалпы мемлекеттік жүйесінің бөлігі болып табылатын шағымдарды қараудың тиімді және тиісінше соттан тыс тетіктерін қамтамасыз етуі тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Әкімшілік, заңнамалық және соттан тыс басқа да тетіктер сот тетіктерін толықтыру және

кеңейту тұрғысынан маңызды рөл атқарады. Тіпті сот жүйелері тиімді және ресурстармен жақсы қамтамасыз етілген жерлерде де олар барлық болжамды бұзушылықтарды қарауға байланысты барлық ауыртпалықты көтере алмайды; барлық жағдайларда да соттық қорғау құралдары қажет емес; сонымен қатар, барлық талапкерлер оларға артықшылық бере бермейді.

Кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарын бұзушылықтар жасалған жағдайда құқықтық қорғау құралдарын берудегі олқылықтар, қажет болған жағдайда, қолданыстағы соттан тыс тетіктердің мандаттарын кеңейту жолымен және/немесе жаңа тетіктер құру жолымен жойылуы мүмкін. Мұндай тетіктер делдалдыққа негізделуі, аралық сот нысанында болуы немесе басқа да мәдени тұрғыдан қолайлы және құқық қорғау принциптерімен үйлесімді процестер шеңберінде іске асырылуы не осы тәсілдерді қозғалатын мәселелерді, кез келген пайда болған көпшілік мүддесін және тараптардың ықтимал қажеттіліктерін ескере отырып, қандай да бір нысанда үйлестіруі мүмкін. Олардың тиімділігін қамтамасыз ету үшін олар 31-қағидада жазылған критерийлерге жауап беруі қажет.

Осыған байланысты ұлттық құқық қорғау мекемелері ерекше рөл атқаруы тиіс.

Сот тетіктері жағдайындағыдай, мемлекеттер кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуына қатысты талап-арыздарды қарау процесіне қатысатын тараптардың кез келген теңсіздігін және халықтың осал немесе маргиналдану қаупі жоғары топтарынан немесе санаттарынан жекелеген адамдар ұшырайтын қол жеткізу жолындағы кез келген қосымша кедергілерді жою тәсілдерін зерделеуі тиіс.

ШАҒЫМДАРДЫ ҚАРАУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЕМЕС ТЕТІКТЕРІ

28. Мемлекеттер кәсіпкерлік қызметпен байланысты адам құқықтарының бұзылуы нәтижесінде залалды өтеумен айналысатын шағымдарды қараудың тиімді мемлекеттік емес тетіктеріне қол жеткізуге жәрдемдесу мүмкіндігін қарастыруы тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Шағымдарды қараудың мемлекеттік емес тетіктері түрлерінің бірі кәсіпорындар дербес немесе мүдделі тараптармен, сала кәсіпорындарын біріктіретін қауымдастықтармен немесе әртүрлі мүдделі тараптардың топтарымен ынтымақтастықта жасайтын тетіктер болып табылады. Бұл тетіктер соттан тыс сипатқа ие, бірақ аралық сот нысанына ие болуы, диалогқа негізделген тәсілді ұстануы немесе мәдени тұрғыдан қолайлы және адам құқықтарымен үйлесімді процестер арнасында өтуі мүмкін. Мұндай тетіктердің ерекше артықшылықтары қол жеткізудің жеделдігінен және құқықтық қорғау құралдарын беруден, жоғары емес шығындардан және/немесе трансұлттық қамтудан тұрады.

Осындай тетіктердің басқа түрі өңірлік және халықаралық құқық қорғау органдары болып табылады, олар көбінесе мемлекеттердің адам құқықтарын сақтау жөніндегі өз

міндеттемелерін болжамды бұзуымен айналысады. Сонымен қатар, олардың кейбіреулері мемлекеттің кәсіпорындардың адам құқықтарын бұздан қорғауды қамтамасыз ету міндетін сақтамау мәселелерімен де айналысты.

Мемлекеттер осындай мүмкіндіктер туралы хабардар болуды арттыруда немесе мемлекеттердің өздері ұсынатын тетіктермен қатар оларды пайдалануға қол жеткізуге өзге де тәсілдермен жәрдемдесуде оң рөл атқара алады.

29. Шағымдарды жедел қарау және залалды тікелей өтеу мақсатында кәсіпорындарға қолайсыз әсердің құрбандары болуы мүмкін жекелеген адамдар мен қауымдардың мүддесінде шағымдарды жедел деңгейде қараудың немесе олардың жұмысына қатысудың тиімді тетіктерін ескеру қажет.

Пікір/Аңғартпа

Кәсіпорын тарапынан қолайсыз әсерден зардап шегуі мүмкін жекелеген адамдар мен қауымдар шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктеріне тікелей қол жеткізе алады. Әдетте, оларды кәсіпорындар дербес немесе тиісті мүдделі тараптарды қоса алғанда, басқа тараптармен ынтымақтастықта басқарады. Бұдан басқа, оларға қол жеткізу өзара қолайлы сыртқы сарапшыға немесе органға жүгінгеннен кейін берілуі мүмкін. Бұл тетіктерге қол жеткізу үшін шағыммен жүгінген адамның алдымен басқа қорғаныс құралдарын пайдалануы талап етілмейді. Бұл тетіктер тиісті мәселелерге бағалау жүргізу және кез келген зиянды өтеу үшін тікелей кәсіпорынға жүгіне алады.

Шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктері адам құқықтарын сақтау үшін кәсіпорындардың жауапкершілігіне қатысты екі негізгі функцияны орындайды.

- Біріншіден, олар адам құқықтарына тиісті қамқорлық көрсету жөніндегі кәсіпорынның ағымдағы қызметі шеңберінде адам құқықтарына қолайсыз әсер ету жағдайларын анықтауды қамтамасыз етеді. Осы мақсатта олар өзіне кәсіпорын қызметінің тікелей әсерін сезінетін тараптарға өздеріне қолайсыз әсер етеді немесе болады деп санаған жағдайларда өздерінің алаңдаушылығы туралы мәлімдеуге мүмкіндік береді. Бұдан басқа, шағымдардың үрдістері мен сипатты ерекшеліктерін талдау арқылы кәсіпорындар жүйелі проблемаларды анықтай алады және өз практикасын тиісті түрде бейімдей алады.
- Екіншіден, бұл тетіктер шағымдардың мәнін анықтағаннан кейін оларды қарауға және қолайсыз әсерден болған залалды ерте кезеңде тікелей кәсіпорынның өзі өтеуге мүмкіндік береді және сол арқылы келтірілген зиян мен шағымдар ағынының ұлғаюына жол бермейді.

Мұндай тетіктер үшін болжамды адам құқықтарының бұзылуына наразылық немесе шағым беру талап етілмейді; олардың нақты мақсаты - шағымсыз әсерге ұшырауы мүмкін тараптардың кез келген заңды алаңдаушылығын анықтау. Егер мұндай алаңдаушылықтар анықталмаса және жойылмаса, уақыт өте келе олар елеулі

қақтығыстар мен адам құқықтарының бұзылуына әкелуі мүмкін.

Шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктерінің практикалық тиімділігін қамтамасыз ету үшін олар белгілі бір критерийлерге (31-қағидат) жауап беруі тиіс. Осы өлшемдерді сақтау үшін шағымдарды қарау тетіктері ауқымдарға, ресурстарға, секторалдық, мәдени және басқа да параметрлерге негізделген қажеттіліктерге байланысты әртүрлі нысандарды иеленуі мүмкін.

Шағымдарды жедел деңгейде қарау тетіктері мүдделі тараптардың және ұжымдық шарттар жасасу процестерінің неғұрлым кең өзара іс-қимылының маңызды қосымша аспектісі болуы мүмкін, бірақ олардың ешқайсысын алмастыра алмайды. Оларды заңды кәсіподақтардың еңбек дауларын шешудегі рөліне нұқсан келтіру мақсатында, сондай-ақ шағымдарды қараудың соттық немесе басқа да соттан тыс тетіктеріне қол жеткізуді жабу үшін пайдалануға болмайды.

30. Адам құқықтары саласындағы нормаларды сақтауға негізделген салалық, көпжақты және басқа да бірлескен бастамалар шағымдарды қараудың тиімді тетіктерінің болуын көздеуге тиіс.

Пікір/Аңғартпа

Адам құқықтарына байланысты нормалар мінез-құлық кодекстеріне, қызмет нәтижелілігінің стандарттарына, кәсіподақтар мен трансұлттық корпорациялар арасындағы жаһандық негіздемелік келісімдерге және осыған ұқсас бағдарламалық құжаттарға енгізу жолымен салалық құрылымдар, көпжақты және басқа да бірлескен бастамалар қабылдайтын міндеттемелерде баған сайын көрініс табуда.

Мұндай бірлескен бастамалар, олардың пікірінше, тиісті міндеттемелер орындалмаған жағдайда, қозғалатын Тараптар немесе олардың заңды өкілдері өздерінің алаңдаушылықтары туралы мәлімдей алатын тиімді тетіктердің болуын қамтамасыз етуге тиіс. Мұндай бастамалардың заңдылығына, егер олар мұндай тетіктерді жасамаса, қауіп төнуі мүмкін. Бұл тетіктер тиісті бастама шеңберінде жеке де, ұжымдық да тәртіппен қалыптасуы мүмкін. Бұл тетіктер адам құқықтарына қолайсыз әсер етуден болған зиянды өтеу үшін есеп беруді және мүмкіндікті қамтамасыз етуге тиіс.

ШАҒЫМДАРДЫ СОТТАН ТЫС ҚАРАУ ТЕТІКТЕРІНІҢ ТИІМДІЛІК ӨЛШЕМДЕРІ

31. Шағымдарды қараудың мемлекеттік және мемлекеттік емес соттан тыс тетіктерінің тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында кепілдік беру керек:

- a) заңдылық: осы тетіктер арналған мүдделі тараптар топтары тарапынан сенім қалыптастыру, олардың шағымдарды қарау процестерінің әділдігі тұрғысынан есептілігі;

- b) қол жетімділік: осы тетіктер арналған мүдделі тараптардың барлық топтарының хабардар болуын қамтамасыз ету және қол жетімділігі ерекше түрдегі кедергілер кедергі келтіретін тараптарға тиісті көмек көрсету;
- c) болжамдылық: әрбір кезеңнің өтуінің болжамды мерзімдерін көрсете отырып, нақты және түсінікті рәсімді қамтамасыз ету, сондай-ақ процестің қолда бар типтері мен нәтижелерге және шешімдердің орындалуын бақылау тәсілдеріне қатысты нақтылық енгізу;
- d) әділеттілік: зардап шеккен тараптардың әділеттілік, хабардар болу және құрметтеу қағидаттары негізінде шағым беру процесіне қатысу үшін қажетті ақпарат көздеріне, консультацияларға және сараптамалық білімге ақылға қонымды қол жеткізуін қамтамасыз етуге ұмтылу;
- e) транспаренттілік: шағымды қарау процесінің тараптарын оның барысы туралы хабардар ету және тетіктің тиімділігіне сенімді нығайту және қозғалатын жария мүдделерді қамтамасыз ету мақсатында оның нәтижелілігі туралы жеткілікті ақпарат беру;
- f) адам құқықтары саласындағы нормаларға сәйкестігі: қорытынды шешімдер мен құқықтық қорғау құралдарының халықаралық танылған адам құқықтарына сәйкестігін қамтамасыз ету;
- g) үздіксіз оқыту көзі: механизмді жетілдіру және болашақта шағымдар мен зиян келтіруді болдырмау үшін қажетті сабақтарды анықтау мақсатында тиісті шараларды талдау;

Жедел деңгейдегі тетіктер де болуы керек:

- h) өзара іс-қимыл мен диалогқа негізделген: осы тетіктер өздеріне арналған мүдделі тараптар топтарымен оларды қалыптастыру және олардың жұмыс істеу тиімділігі мәселелері бойынша консультациялар жүргізу, сондай-ақ шағымдарды қарау және олар бойынша шешімдер қабылдау тәсілі ретінде диалогқа назар аудару.

Пікір/Аңғартпа

Шағымдарды қарау тетігі, егер ол тағайындалған адамдар ол туралы білетін, оған сенетін және оны пайдалана алатын жағдайда ғана өз мақсатына жауап бере алады. Бұл өлшемшарттар оның практикада тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін шағымдарды қараудың соттан тыс тетігін құру, қайта қарау немесе бағалау үшін бақылау параметрлерін белгілейді. Шағымдарды қараудың нашар әзірленген немесе нашар жұмыс істейтін тетіктері қозғалатын тараптардың қанағаттанбаушылығын одан әрі ушықтырып, оларда өздерінің әлсіздігі мен оларды құрметтемеушілік сезімін оятуы мүмкін.

Алғашқы жеті өлшем кез келген мемлекеттік және мемлекеттік емес аралық немесе диалогқа негізделген тетіктерге қолданылады. Сегізінші критерий жедел деңгейдегі тетіктерге тән, олардың жұмыс істеуіне кәсіпорын ықпал етеді.

Осы құжаттағы «шағымдарды қарау тетігі» термині техникалық-заңдық мағынада қолданылады. Бұл терминнің өзі оны нақты тетікке қолдану кезінде әрқашан дұрыс немесе орынды бола бермейді, бірақ тиімділік критерийлері барлық жағдайларда өзгеріссіз қалады. Нақты өлшемдерге қатысты түсініктеме мыналар болып табылады:

- a) егер олар тетікті пайдалануды шешсе, оған сенім білдіруі тиіс. Шағымды қарау процесінің тараптары оны әділ жүргізуге араласпауын қамтамасыз ету мүдделі тараптардың сенімін нығайтудың неғұрлым маңызды факторларының бірі болып табылады;
- b) қол жеткізу үшін кедергілер тетік туралы жеткіліксіз хабардар болу, тіл, сауаттылықтың төмен деңгейі, шығыстар көлемі, орналасқан жері немесе қуғын-сүргінге ұшырау қаупі болуы мүмкін;
- c) тетікке деген сенімді және оның қажеттілігін қамтамасыз ету үшін олар ұсынатын рәсімдер туралы жалпыға бірдей қолжетімді ақпаратты тарату керек. Мүмкіндігінше, әрбір кезеңге бөлінетін мерзімдерді сақтау керек, бұл ретте кейбір жағдайларда икемділік көрінісі талап етілуі мүмкін;
- d) мен қозғаушы тараптар арасында шағымдар немесе даулар болған кезде олардың ақпаратқа немесе сараптамалық ресурстарға қол жеткізу үшін мүмкіндіктері көбінесе едәуір аз және көбінесе оларға ақы төлеу үшін қаржылық ресурстары жоқ. Мұндай теңсіздік жойылмайтын жағдайларда әділ процесті жүргізу және оны осылай қабылдау мүмкіндігі төмендейді, сондай-ақ орнықты шешімдер іздеу күрделенеді;
- e) жеке шағымдарды қарау барысы туралы мәселе бойынша тараптармен тұрақты ақпарат алмасу процеске деген сенімді сақтау үшін елеулі мәнге ие болуы мүмкін. Статистикалық деректерді, жинақталған тәжірибенің мысалдарын және кейбір жағдайларды қарау туралы неғұрлым егжей-тегжейлі ақпаратты тарату жолымен мүдделі тараптардың мүмкіндігінше көп санын хабардар етуден көрінетін тетіктің нәтижелілігі мәселелеріндегі ашықтық оның заңдылығын растау және оған кең сенімді ұстау үшін маңызды мәнге ие болуы мүмкін. Сонымен қатар, қажет болған жағдайда тараптар арасындағы, сондай-ақ оның жекелеген қатысушыларының жеке ақпаратына қатысты мәселелерде диалогтың құпиялылығын қамтамасыз ету қажет;
- f) шағымдар құқық қорғау тұрғысынан жиі тұжырымдалмайды және олардың көпшілігінде бастапқыда адам құқықтары мәселелері қозғалмайды. Осыған қарамастан, қарау қорытындылары адам құқықтары үшін маңызды болған жағдайларда, олардың халықаралық танылған адам құқықтары арнасында қабылдануын қамтамасыз ету қажет;

- g) шағымдардың кезеңділігін, сипаты мен себептерін ұдайы талдау тетікті басқаратын мекемеге болашақта зиянды болдырмау мақсатында өзгертілуі қажет бағдарламаларды, рәсімдерді немесе практиканы анықтауға және түзетуге мүмкіндік беруі мүмкін;
- h) мүдделі тараптардың топтарымен шағымдарды жедел деңгейде қарау тетігі жұмысының нәтижелілігін әзірлеу және қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзара іс-қимыл жасау осы топтардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға, оны осы топтардың практикада пайдалануына және тетіктің табысты жұмыс істеуіне жалпы мүдделіліктің туындауына ықпал етуі мүмкін.

Кәсіпорын бір мезгілде заңды түрде шағым объектісі бола алмайтындықтан және оларды біржақты тәртіппен қарау жөнінде шешім қабылдай алмайтындықтан, бұл тетіктердің негізгі міндеті диалог жолымен келісілген шешімдерге қол жеткізу болуға тиіс. Егер аралық соттың шешімі қажет болса, мұндай шешім заңды, тәуелсіз аралық тетікпен қабылдануға тиіс.

